

L'aigua de reg de l'horta del terme de Tarragona

Josep M. Solé Barrufet

Resum: història del desenvolupament de les aigües de reg del terme de Tarragona viscuda per un pagès de Constantí. Decisió clau d'uns avantpassats que va fer modificar una infraestructura de reg molt important per l'Horta de Tarragona.

Paraules clau: desamortitzacions, pagesia, reg, horta de Tarragona, riu Francolí, sèquia dels Molins, mina de la Ferrerota, Reg Major, mina La Protectora.

Resumen: historia del desarrollo de las aguas de riego del término de Tarragona vivida por un campesino de Constantí. Decisión clave de unos antepasados que hizo modificar una infraestructura de riego muy importante para la Huerta de Tarragona.

Palabras clave: desamortizaciones, campesinado, riego, huerta de Tarragona, río Francolí, acequia de los Molinos, mina de la Ferrerota, Reg Major, mina La Protectora.

Summary: history of the development of the irrigation waters in the municipality of Tarragona lived by a farmer of Constantí. A key decision of some ancestors that led to the modification of a very important irrigation infrastructure for the "Horta de Tarragona".

Keywords: confiscations, farming, irrigation, Tarragona vegetable garden, Francolí river, Els Molins drain, La Ferrerota mine, Reg Major, La Protectora mine.

INTRODUCCIÓ

No tinc pretensions de ser historiador, només deixar constància d'una època no tant llunyana, però que mirada amb perspectiva sembla haver passat més temps del que realment ha sigut.

Degut a haver estat testimoni directe des que he tingut ús de raó de bona part del que tracta l'article, he buscat testimonis per complementar-lo com regants de l'horta del terme de Tarragona. No és nostàlgia d'un temps passat, és explicar història.

A començaments del segle XIX per fi dona la sensació que es deixa al darrere d'una vegada i per sempre la post edat mitjana, que semblava inacabada per aquestes contrades; en altres indrets, la revolució industrial havia fet forat, però a Tarragona i comarca faltava una bona empena perquè la pagesia sortís del pou.

La majoria dels bons conreus estaven en mans dels ordes religiosos, l'església en general, com també de l'alta noblesa, mantenint els mateixos privilegis dels grans terratinents que no pagaven impostos.

La majoria de la població era pagesa i pescadora, l'últim esglaó de la societat.

Tarragona va patir el setge del general Suchet durant el 1811, per cert que aquest militar dirigia les operacions des de Constantí.

De tarragonins entre fugits i morts en quedaven pocs, més o menys 30.000. La majoria de pagesos malvivía en masos i masets, dintre del que es diu Horta de Tarragona, que era una horta de semi-secà i gairebé tota l'aigua depenia del riu Francolí. Tots sabem com és aquest riu. A l'estiu sempre quedava sec i les collites força malmeses. Es conreaven cereals, moresc i hortalisses, els avellaners encara no havien arribat per aquestes contrades. Es van començar a conrear a finals de segle per la crisi de la fil·loxera a la vinya.

Les desamortitzacions de Mendizábal al 1836, i de Madoz al 1855, foren un gran pas, encara que no foren el definitiu. És del terme de Constantí del que hem obtingut més dades ja que durant els anys quaranta foren venudes 26 grans finques a causa de les desamortitzacions.

Les heretats formaven part del mas de Boqueras, propietat fins aleshores de l'orde de Sant Domènec de Tarragona; el mas del Botoner també era dels dominicans, el mas de la Ferrerota era del capítol catedralici de Tarragona, el molí Paperer i les finques del voltant eren dels monjos d'Escaladei.

Aquestes finques foren comprades per persones no pageses que disposaven de diners i veieren la manera de fer bons negocis.

Com és el cas de la família Batlla, que comprà tota la hisenda del mas de la Ferrerota trossejant la finca en quarteres de 2.000 metres quadrats i arrendant-les als pagesos de la vila. Jo recordo que als anys 50 i 60 una gentada anava a pagar l'arrendament. Afortunadament això s'ha acabat, totes aquestes parcel·letes les han acabat comprant els pagesos.

L'Horta de Tarragona es considerava que abastava del riu Francolí fins al Riu Clar (abans que el Riu Clar es desviés cap al Francolí) i dels Mongons (sota l'Enher) fins al mar; en total 1.100 jornals equivalents a 675 ha. La gran majoria d'aquesta horta, a l'igual o més que la del terme de Constantí, estava en mans d'ordes religiosos, i va ser venuda a gent de diners, com en el cas de Constantí. Tenim constància dels noms d'algunes famílies compradores com Pons de Foixà (amos del mas de Ventura), Robertí, Anselm Guas, Prat i Prats, Solé Icart,

Iglesias, Ferré i Durant, Segura Donato, Massell i Mas, Agustí Grau, Plàcid Maria de Montoliu i altres.

Com els de Constantí, els de Tarragona trossejaren les hisendes d'1 o 2 jornals, els donaven en arrendament i per Tots Sants a cobrar. També hi havia un mal costum, segons pel costat que es miri, que per Sant Joan es regalava un pollastre als amos i dos per Nadal.

L'aigua per regar l'horta de Tarragona arribava mitjançant "La acequia de los Molinos de Tarragona", en realitat era "La acequia de los Molinos de Constantí", ja que neix al terme de la Pobla de Mafumet limitant amb el de Constantí, agafant l'aigua del riu Francolí mitjançant una presa de pedres i grava.

Durant l'hivern quan el Francolí acostuma a anar fort, no faltava aigua a l'horta de Tarragona, però generalment s'acaba al mes de juny i el riu queda sec fins a les pluges de la tardor.

L'altra font és la mina de la Ferrerota, també al terme de Constantí: a l'hivern amb molta aigua però a l'estiu també fa figa, arribant al terme de Tarragona per la mateixa sèquia dels Molins.

I una tercera seria el Rec Major que rega la part esquerra del Francolí. També pateix del mateix mal, quan el riu queda sec s'acaba l'aigua.

Controlava i distribuïa aquestes aigües "La Junta de Aguas del Rio Francolí", societat que es constituí el 15 de maig de 1845 i perdurà fins el 5 de setembre de 1869.

El segle XIX fou força interessant per la pagesia de la comarca. Les desamortitzacions, la Llei d'Aigües del 13 de juny de 1879 a Tarragona, la construcció de la mina La Protectora, i a finals del segle, la introducció del cultiu de l'avellaner.

Des de sempre, els pagesos de Constantí han estat recelosos dels tarragonins pel motiu de les aigües, tant de les subterrànies com de les superficials, que obeeixen la llei de la gravetat.

Tarragona sempre ha hagut de buscar l'aigua als termes veïns. El de Constantí és el que té més a prop. La sèquia dels Molins, la mina Ferrerota, la mina Protectora, la mina del Mas de la Carabia, la mina dels Mongons i, des de fa pocs anys, el pou Soler Bas, i vés a saber quants més al llarg de segles passats i dels que vindran.

LA SÈQUIA DELS MOLINS

Possiblement la "Acequia de los Molinos de Tarragona" sigui la primera via d'entrada d'aigua a l'horta de Tarragona, que és la mateixa sèquia que després es diria "Acequia de los Molinos de Constantí", i que finalment es va convertir en la Comunitat de Regants de les Hortes del Riu Francolí de Constantí. Aquest últim canvi es va poder fer aprofitant la llei d'aigües del 13 de juny de 1879.

Aquesta sèquia, per salvar el desnivell del torrent de la Ferrerota, ha de passar per un petit aqüeducte que tothom creia que era medieval, però resulta que sota l'obra de l'Edat Mitjana anomenada El Pont de les Caixes s'ha descobert que l'obra inicial és romana. Per tant, les tres fonts que subministraven l'aigua de reg a l'horta del terme de Tarragona són d'èpoques indefinides fins l'arribada de l'aigua de la mina La Protectora de la qual en parlarem aviat.

L'origen de la sèquia dels Molins i el Pont de les Caixes vé a saber si té alguna cosa a veure amb Centelles o possibles molins anteriors dels que d'una forma o altra encara no hem conegut.

Durant la dècada de 1960 es construeix l'autopista. Es fa el terraplè del pont del Francolí tallant totalment la sèquia, que fins aleshores havia arribat al Molí de l'Horta, dins del terme de Tarragona. Actualment queden restes de l'esmentat molí, en sortir del polígon Riu Clar i direcció a Tarragona, a mà esquerra de la nova carretera que va a empalmar amb l' A-27.

Desconec els motius pels quals la junta de la Comunitat de Regants de les Hortes de Tarragona van tolerar que els tallessin la sèquia sense exigir un túnel pel possible pas d'aigua.

MINA DE LA FERREROTA O MINA VELLA

D'aquesta instal·lació fa temps que en busco informació, principalment m'interessen dues coses concretes: des de quan està feta aquesta mina? i com és que l'Ajuntament de Tarragona n'és propietària?. Diferents llibres i articles publicats sobre les aigües de Tarragona anomenen la mina de la Ferrerota, però enlloc he sabut trobar les respostes abans esmentades.

Personalment dono per bona una hipotètica explicació, que si no és certa del tot, pot acostar-se força a la realitat.

Des de temps immemorial, tothom que ha governat Tarragona ha tingut la necessitat de buscar aigua per la ciutat: arquebisbes, governadors i alcaldes.

La mina de l'Arquebisbe, que ve de Puigpelat, té 32 km. L'aqüeducte del Gaià, també el fa un altre arquebisbe. Després, aquestes i altres obres, les fes qui les fes, passaven a ser controlades i mantingudes per l'Ajuntament de Tarragona.

El cas de la mina de la Ferrerota pot ser semblant. La hisenda del Mas de la Ferrerota, fins al 1840, amb la desamortització de Mendizabal, era propietat del Capítol Catedralici de Tarragona. Seria possible que aquest estament eclesiàstic fos el que construís la mina per sanejar tot el que avui són les Hortes de la Riba, la Ferrerota i part de les Sorts dels aiguamolls que provocaven les torrentades, que des del terme de la Selva del Camp, porta el torrent que avui coneixem com el torrent del Mas Blanc o de la Ferrerota. Entra al terme de Constantí pel polígon número 1, mas de Magrinyà, i des d'allí serveix de límit entre els termes de la Pobla de Mafumet i de Constantí. És el torrent que passa pel Pont de les Caixes,

i que després d'uns 100 metres de l'esmentat monument travessa el camí de Montblanc dirigint-se al riu Francolí. La construcció de les marjades que condueixen les aigües del riu són fetes de mà d'obra per evitar l'entollada de les aigües.

El segon motiu seria aprofitar l'aigua per portar-la a Tarragona. Es diu que aquesta mina té prop de 3 km. És possible si es compten tots els colls transversals. Precisament fent moviments de terres, Repsol va descobrir unes galeries que no es coneixien i les obres del tren també en descobreixen unes altres de transversals. És possible que fent la graella ens acostéssim als 3 km.

Possiblement molt bona part es fes a tall obert, ja que la profunditat va d'1 a 3 metres. Te l'aflorament a la finca del Mas de Plana, a poc més de 100 metres del Camí del Molí. El conducte passa pel costat del pou de la sínia de la mina La Protectora, sent un nexa de connexió o pel transvasament de l'aigua de la mina de la Ferrerota o la mina La Protectora sempre que es cregui necessari.

Les obres de construcció de l'autovia A-27 han trastocat les antigues vies d'aigua, fent les oportunes adaptacions. L'aigua de la mina de la Ferrerota, quan no s'acobla a la mina La Protectora segueix el curs de sempre i arriba al pontet del Rec d'Isern, travessa la sèquia també per un pont, segueix per un rec de terra paral·lel a la sèquia dins la partida de 60 jornals de Dalt, fins arribar a l'indret de la finca del Mas de Mascaró. Allí s'acobla amb la sèquia i d'aquesta forma evita coincidir amb els regants del Rec d'Isern. Tot aquest organigrama va existir fins la construcció de l'autopista.

Aquesta conducció regava les finques de casa Brunet i del Mas de la Xeca que en l'actualitat ja no existeixen. Les 16 hores del mas de Mascaró tampoc es reguen; per tant, l'aigua de la mina de la Ferrerota ja no circula per aquest rec.

Referent a la hipòtesi esmentada anteriorment sobre l'existència d'aiguamolls en aquells terrenys, tinc una anècdota que li dóna vida i cal explicar-la: "A mitjans dels anys vuitanta em trobava treballant al despatx de la Cambra Agrària de Constantí. Un matí sona el telèfon i aleshores una veu desconeguda em pregunta:

– "Que sou el corromput?"

L jo contesto – "Això és la cambra Agrària de Constantí".

– "Però vos deveu ser el corromput o el seu fill?"

– "Perdoneu, vos qui sou?" – li dic jo.

L ell em va explicar: – "He trucat a l'Ajuntament de Constantí perquè em donessin el número de telèfon del mas del Corromput i m'han donat aquest número; per tant, vos deveu ser el corromput o el seu fill".

Jo era molt jove i ell tenia la veu de senyor gran.

Li contesto – "Al terme de Constantí hi ha molts masos i no en conec cap que es digui com el que vos dieu".

L'home insisteix – "Aquest mas és a tocar del camí del Molí, davant per davant de la riba dels aiguamolls. Quan jo vaig conèixer el corromput es guanyava la vida fent cistells, culs de cadira de bova, i fins i tot, tapes de portadora".

Li vaig contestar – “Perdoneu, digueu-me què voleu i si jo us puc ajudar”.

Ell continuà – “Jo sóc una persona molt gran, sempre he estat interessat pels aiguamolls de Catalunya. Ara es parla molt dels aiguamolls de l'Empordà, com també dels del Delta de l'Ebre; dels aiguamolls a la riba del Francolí al terme de Constantí no en parla ningú, què és que s'han dessecat? o se'ls ha emportat el Francolí?”.

Li contesto – “Deveu parlar de molts anys, perquè jo no els he vist mai”.

– “Sí, fa molts anys –explicà– però jo tinc documentació que demostra el que estic dient”.

– “Miri aquesta història, m'interessa molt –li dic–, digueu-me quan i on ens podem veure, doneu-me el nom i l'adreça i parlarem dels aiguamolls de la riba del Francolí”.

– “No, no, jo sóc molt gran i més val deixar-ho córrer”.

Va penjar el telèfon i mai més he sabut d'aquest senyor què, per la veu i la forma d'expressar-se, segur que devia ser molt gran”.

La riba, els aiguamolls, el camí dels Molins, el mas de tocant al camí... jo de jove havia sentit anomenar a la gent gran “el mas del Perdut”, ara ja no existeix perquè l'A-27 se l'ha emportat però no n'hi havia d'altra. Pot tenir alguna relació el mas del Perdut amb el mas del Corromput? Sona força semblant. Què sé jo!. Aquesta és l'anècdota i les possibles semblances amb les hipòtesis exposades anteriorment.

La mina continua existint, als hiverns molt abundosa, a l'estiu minvada quan el riu queda sec.

Abans de la petroquímica aquí instal·lada l'aigua havia estat molt bona, una mica fluixa però molt fresca. Ara tot té gust de petroli. Això és el que conec d'aquesta mina.

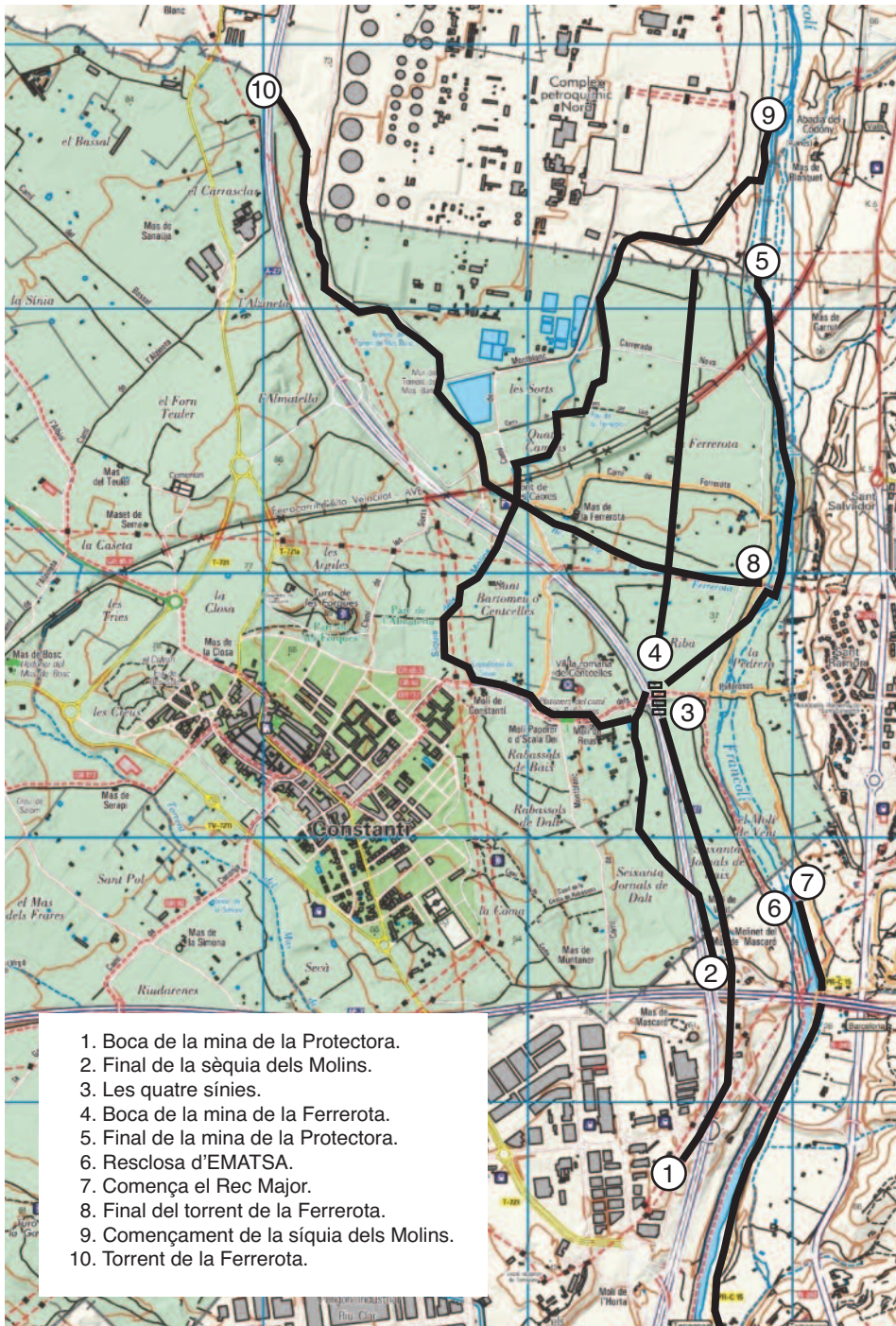
MINA LA PROTECTORA

El 8 d'agost de 1861 una comissió del Gremi de Pagesos presenta a la Junta d'Aigües del Francolí una proposta consistent en construir una mina per captar aigües subterrànies a prop del riu Francolí, per regar l'horta de Tarragona. Reportaria importants beneficis als pagesos i també als habitants de tot Tarragona.

Els representants de la comissió del gremi són Antoni Soler, Joan Cabeza i Oleguer Babot. Aquests senyors eren propietaris de finques de l'horta, a més de vocals del Gremi de Pagesos.

En principi la proposta és ben rebuda i aprovada, encara que s'haurà de treballar molt per tractar-se d'una obra extraordinària i dependrà de molta gent i molts diners.

El març de 1862 encara no s'havia fet el traçat. Consta en les actes de l'Ajuntament de Tarragona que s'havia aprovat fer l'obra i consten com a representants els senyors Cabré, Monguió i Segura.

Després de moltes reunions es recull l'aprovació d'un bon grupet de propietaris de terra de l'horta.

El 20 d'octubre de 1862 se signa l'escriptura de bases de la societat La Protectora i s'acorda construir una mina que s'iniciaria a la parcel·la del Josep Guasch, al terme de Tarragona partida de la Volta, i acabaria al terme del Morell, partida Molí Nou a la parcel·la propietat de Josep Calaf, el qual autoritzava obrir un pou a la seva finca, a la vora del riu Francolí.

En aquest moment el nombre de propietaris de l'horta era aproximadament de 150 i els que signaren l'escriptura de constitució uns 50.

Els plànols de l'aqüeducte foren dissenyats per l'arquitecte senyor Antoni Gras. A 11 de febrer de 1863 s'anunciava en subhasta publica l'obra del "Acueducto Subterráneo", la qual s'adjudica a raó de 32 rals la cana i a 132 rals en qualsevol classe de terreny de composició no prevista. A l'octubre la galeria construïda mesurava 288 canes. S'ampliaria els anys 1865 i 1866.

Per incorporar la societat La Protectora a la "Junta de Aguas del Rio Francolí y Ferrerota", l'Ajuntament de Tarragona convocà una Junta General que es va celebrar el 27 de maig de 1866, presidida per l'alcalde, el senyor Plàcid Maria de Montoliu, en presència de dos regidors i, entre d'altres acords, s'aprova que formarien la Junta Directiva dos regidors i set vocals proposats pels propietaris de l'horta, dels quals 6 havien de ser propietaris de la mina La Protectora.

La Protectora, mina propietat de la societat d'aquest nom, escripturada el 20 d'octubre de 1862, amb seu social a l'Ajuntament de Tarragona, està situada en part al terme de Tarragona, partida del Molí de l'Horta, i en part al terme de Constantí, partida de les Sorts, a la llera del riu Francolí. Té una llargada de 8.960 m., capta aigua del riu Francolí i té registrats 77 pous.

Disposa de quatre concessions als termes del Morell i Perafort, per aprofitar aigües subterrànies del riu Francolí a favor de la mina La Protectora, datades el 16 de juliol de 1874, 9 de gener de 1878, 26 d'agost de 1879 i 23 d'abril de 1880.

Tinc com a norma haver participat d'una manera directa o indirecta en les històries que he anat explicant en els diferents articles amb els quals he col·laborat als Estudis de Constantí. En aquest cas la meva participació no té cap importància, a banda d'haver conviscut amb aquesta mina, des que he tingut us de raó.

La importància en aquesta història la tingueren els meus besavis paterns, Josep Maria Solé i Teresa Gasull, que eren propietaris de la finca de 60 Jornals de Baix (avui polígon número 1 parcel·la 4) que encara avui forma part del meu patrimoni.

Es comença a perforar la mina La Protectora (la mina dels Tarragonins pels pagesos de Constantí) dins del terme de Tarragona, partida del molí de l'Horta, a la zona del Mas de Malé. Tot seguit trobem la finca de casa Brunet de Constantí,

on el permís per perforar fou cedit a canvi de poder regar la finca un cop a la setmana, de l'aigua de la mina de la Ferrerota, sense horaris, no la podran vendre ni regalar, serà gratuïta a perpetuïtat. La junta de la mina hi està d'acord.

La següent finca a perforar és el Mas de la Checa, propietat de la família Adserias de Constantí. El tracte fou el mateix que el de la finca veïna de casa Brunet. La junta també hi està d'acord. Actualment d'aquestes dues finques no en queda res, l'autopista i les obres del polígon les han fet desaparèixer.

La perforació entra a la finca del Mas de Mascaró, afecta molts metres de mina i, a canvi del permís, la junta cedeix 16 hores d'aigua de la mina Ferrerota o Mina Vella, gratuïtament i a perpetuïtat.

La mina entra al terme de Constantí per la partida de 60 Jornals de Baix i es va obtenint el permís a canvi de diners, que es pacta amb cada propietari.

S'arriba a la finca número 12 aigües amunt, propietat dels meus besavis ja esmentats. En aquella època vivia a casa amb els meus besavis un sacerdot parent de la besàvia Teresa, que es deia Pau Gavaldà. Sempre he sentit explicar que quan els va arribar la perforació de La Protectora, es comentà en família, i que Mossèn Pau digué als meus besavis que els pocs o molts diners que els donessin es gastarien aviat.

Els aconsellà que seria millor tracte que la mina deixés un pou obert per poder posar una sínia moguda per un animal per treure l'aigua per la finca a perpetuïtat, ja que la mina passa a 7 metres de fondària.

Després de les oportunes negociacions s'arriba a l'acord; la mina deixaria un pou obert per extreure l'aigua per regar la finca.

La còpia de la primera i última pàgina del document original així com la minuta del senyor notari pel seu treball, que suma en total 269 pessetes, apareixen a l'annex d'aquest article.

La transcripció de les condicions pactades són les que s'exposen a continuació:

Conveni.- Escritura "Entre Teresa Gasull, Consorte de José Soler y el Mosén Pablo Gavaldà, Presbítero, de una parte y la Sociedad Protectora de la otra, sobre el paso de una mina en busca y para el aprovechamiento de aguas, por una finca de aquellos.

Número 58, primera copia, Pablo Gavaldà

Ante D. Mariano Guadalupe Albiñana. Notario con residencia en Constantí al 20 de mayo de 1877.

D. Mariano Guadalupe Albiñana y Arandes, Notario del Colegio del territorio de Barcelona, con residencia en la villa de Constantí.

Certifico: Que ante mi han pasado la escritura.- convenio cuyo tema es el siguiente. N° Cincuenta y ocho".

Convenio. Aquesta escriptura-conveni consta de 14 pàgines inclosa la portada i l'última amb la certificació del Registre de la Propietat.

Aquest conveni marca un abans i un després dels permisos per perforar finques.

La junta de La Protectora, per continuar la mina, demana permís als propietaris de la següent finca, que correspon a ca la Sebastiana. La resposta és que volen el mateix tracte que varen tenir els meus avantpassats. La Protectora accepta.

La propera finca és el mas conegut com el de la Serena, propietat de la família Ras. La resposta és la mateixa, pou obert i poder treure l'aigua per regar la finca. La Protectora accepta.

Comença la partida de la Riba, la primera finca és el Mas de Plana, la mateixa proposta i la mateixa resposta per part de la propietat, obert i aigua per regar la finca. La Protectora accepta.

La junta de La Protectora determina que això no pot continuar, ja que faran una mina però l'aigua no arribarà al terme de Tarragona.

Canvi d'estratègia i de programa. Es determina un canvi de direcció. Des del pou obert del mas de Plana girar fent angle obert en direcció al Francolí, sense travessar cap altra finca rústica i privada avançant per sota la llera del riu Francolí, fins al límit del terme de Constantí amb Perafort.

La construcció d'aquesta mina és una obra colossal, comparable a les grans obres que s'han fet pel motiu de l'aigua a Tarragona al llarg dels segles.

En molts trams pot passar un home a peu dret, en altres trobem tubs d'un metre de diàmetre, de gairebé 10 km de llargada, pràcticament la meitat per terrenys de graves obertes, motiu que s'hagin provocat esllavissades força importants.

Recordo que al 1940 a la nostra finca es produí una gran esllavissada i la mina va quedar pràcticament tallada. Sortia l'aigua pels pous de les sínies del veí i nostre, calculaven uns 250.000 litres/hora, que inundaven totes les finques veïnes. Obriren una gran rasa desviant l'aigua al riu. Jo era molt jove però ho recordo perfectament.

La junta va contractar la colla de preufetaires que organitzava l'Anton Palau, per descobrir i netejar aquell tram de mina a tall obert, de forma esglaonada fins als 7 metres de fondària, es desembussava de la manera que es podia; l'aigua s'ho enduia tot.

Manca d'experiència dels que manaven, poca dels que feien la feina; es va acabar com es va poder i sense accidents greus. Que ja era prou estrany.

Als dos anys es va repetir l'ensulsida, gairebé al mateix lloc. La junta va contractar un minador molt experimentat de Vila-seca, que es deia Josep Pujals, amb un grup de treballadors amb molta experiència.

Previ permís s'instal·laren al nostre maset, tot ben net es muntaren set lliteres per quedar-s'hi a dormir, sense vehicles. Vila-seca quedava lluny.

Començant a escurar des de la mateixa boca de la mina es van anar traient les graves que l'aigua arrossegava. L'operació va durar tot l'estiu i es va fer una bona feina. De moment no ha passat res més.

Recordo que anys després, tres esllavissades més afectaren la finca del Mas de Plana, concretament una sota el mateix mas, tot va quedar mig penjat. La reparació fou llarga i perillosa, la portà a terme la companyia de "Fomentos y Construcciones". A la mina li va costar cinc milions de pessetes.

Uns anys més tard es va produir una altra ensulsideja dins la mateixa finca tocant el Camí del Molí. Encara en trobem una altra a la mateixa finca a prop del riu.

Als anys 70 al Mas de Mascaró, un altre esllavissament que amb la maquinària adequada es va resoldre ràpidament.

Als anys quaranta es construeix una canonada amb sífó, des d'un pou de la mina, dintre la finca del Mas de la Xeca, fins la resclosa on començava el Rec Major. El motiu era poder regar amb l'aigua de la mina els regants del Rec Major, quan a l'estiu quedava sec.

Desconec el temps que trigaven els quatre propietaris dels pous oberts a col·locar les sínies per extreure l'aigua de reg de les finques. Aquests enginys funcionaven amb tracció animal. Al bo de l'estiu quan, de ben segur de bon matí, posaven els animals a treure aigua durant dos o tres hores, i per la tarda tornaven a rodar, descansant al bo del dia i a la nit.

Conseqüències: durant la nit arribava a l'horta de Tarragona tota l'aigua que donava la mina. Durant unes hores del matí quedaven secs. Al bo del dia tornaven a tenir aigua i per la tarda tornaven a quedar secs. Impossibile ordenar correctament els torns de reg de l'horta tarragonina.

Solució: un pacte verbal que beneficiés les dues parts. Els quatre propietaris de les sínies podrien regar de la mina de la Ferrerota o Mina Vella un cop a la setmana gratuïtament i sense límit de temps. Comencen el torn pel mas de Plana, continuant Ras, Sebastiana i Genet (els meus besavis). Després, passant l'aigua per un rec de terra paral·lel a la sèquia arriba l'aigua al Mas de Mascaró que té 16 hores de reg, el Mas de la Xeca i la finca de casa Brunet. Aquestes tres darreres finques es van començar a regar amb l'aigua d'aquesta mina després de donar permís per perforar.

Controlava l'ordre exposat un guarda de l'entitat.

L'organigrama de partir l'aigua era força complicat per diferents motius. Durant l'hivern i mentre baixava el riu sortia una quantitat d'aigua impressionant, a l'entrar l'estiu es partia l'aigua i de cop es feien tres o quatre regadores de 50.000 litres/hora, de manera que mentre avançava la calor l'aigua minvava i s'havien de dedicar menys regadores i menys temps per jornal de terra. Arribava un moment que de la Mina Vella no en podien aprofitar gens, tant mateix havien d'enviar aigua al Rec Major quan el Francolí quedava sec.

La feina del partidor i dels guardes era digna d'admirar. Recordo que el guarda que controlava la Mina Vella passava dos o tres dies mal dormint per aquells ma-sets (per norma els guardes tenien torns de 36 hores de treball) i, per tant, l'entitat havia de tenir un mínim de tres guardes seguits durant la temporada.

Afortunadament d'aquesta mina tenim força informació, molt diferent de la Mina Vella i del Rec Major. Tot i així, tinc preguntes a les quals no he trobat res-posta, possiblement no les he sabut trobar. Per exemple, no sabem en quina data es dona per acabada la mina, hi ha qui diu que fou una construcció molt ràpida. Sí que sabem quan els meus avantpassats van signar el conveni, el 20 de maig de 1877 i demostra que només s'havia construït una quarta part aproximadament en 10 anys.

Tampoc he sabut trobar el cost de l'obra ni la forma de finançament. Aquesta obra havia de costar molts diners i en cap lloc he trobat la resposta.

La toponímia de l'horta de Tarragona es repartia de la següent manera segons dades de l'any 1889:

Parellades	Jornals	Hectàrees
Horta gran	590'448	359'18
La Volta	120'674	73'37
La Roca	178'596	108'73
Rec major	219'802	133'75
Total	1.109'520	675'03

Repartiment de la Terra

propietats de 0,5 a 2,5 jornals	196
propietats de 2,5 a 7 jornals	66
propietats de més de 7 jornals	52
Total de propietats	314

Amb l'arribada de l'aigua de La Protectora, les hortes de Tarragona passen de tenir 15 minuts d'aigua per setmana (quan arribava) a tenir-ne 75 minuts. Cal dir que es van donar molts casos de pagesos que per no pagar els 70 rals que eren preceptius d'abonar per jornal de terra van seguir tenint els 15 minuts de torn de reg.

A partir de l'any 1900, per acord de la junta es crea el càrrec de partidor únic, que recau en el senyor Ramon Vidal que parteix fins al 1929.

A l'any 1929 s'acorda fer eleccions per nomenar un nou partidor. Es presenten dos candidats, en Ramon Gibert i Josep Maria Senet. Les votacions foren molt renyides i guanyà Ramon Gibert per un vot. Tenim una anècdota curiosa: el senyor Senet va prometre a tots els propietaris de Constantí (més de 20) que si es desplaçaven a Tarragona per anar a votar, ell els pagaria el bitllet del cotxe de línia. Com que va perdre encara que només va ser per un vot es negà a pagar el retorn a Constantí dels que havien anat a votar i van haver de tornar a casa caminant.

Ramon Gibert i Mosella parteix l'aigua des de l'any 1929 fins al 1948 quan, per desavinences amb la junta, dimiteix del càrrec. Entra de partidori Josep Rovira i Soler, que porta a terme aquesta tasca fins l'any 1965 en què, també per desavinences amb la directiva, abandona el càrrec, que fou ocupat per Joan Dattoli i Jordà.

El dia 8 de març de 1936 es firma l'escriptura de constitució de la Comunitat de Regants de les Hortes de Tarragona, que substitueix la Junta d'Aigües del riu Francolí i Ferrerota.

En presència del notari senyor Loperena és elegit el primer president, Andreu Segura Donat. Successivament el varen substituir Francesc París, Anton Salas, Anton Bové Sans, Ramon Solé Pascual, Ramon Franquès Cerdà, Joan Dasca Martí, Josep Segura Roca, Francesc Joan, Lluís Balsells i fins avui Josep Maria Hubet amb el qual he parlat per la redacció d'aquest article.

A partir de l'any 2000 l'horta de Tarragona es va perdent per moments: indústries, carreteres, vies, etc, ...

Els pocs pagesos que queden comencen a substituir els avellaners per oliveres, exceptuant alguns hortolans de tota la vida.

LES FESTES DEL PRIMER CENTENARI DE LA MINA LA PROTECTORA: ANY 1962

S'anomena una comissió que es faci càrrec d'organitzar les festes. Fou nomenat president el senyor Josep Ixart i de Moragas. Representant la germandat varen ser nomenats Antoni Salas i Anselm Huguet. Per part del gremi dels pagesos, Ramón Gibert i Pau Alegret. Per part de la comunitat foren Jaume Balsells i Josep Segura i com a secretari, Adolf Bertran.

El primer acte d'aquesta commemoració és el dia 19 d'agost. En Joan Salvat i Bové, periodista, fa una xerrada oficial durant les festes de Sant Magí i explica de forma detallada la història de la mina.

El senyor Ixart i de Moragas publica una molt completa memòria de la mina.

El tercer acte fou la inauguració de l'arc dissenyat per l'arquitecte Josep Maria Monravà López.

Segueix la celebració d'una missa en acció de gràcies oficiada pel Mossèn Josep Maria Babot i Dasca fill d'un pagès soci.

Acabada l'eucaristia, amb autobusos es traslladà tothom que volgué a la boca de la mina on el vicari general mossèn Francesc Vives beneí l'arc commemoratiu.

En alguns moments, l'Ajuntament de Tarragona per apagar la set dels ciutadans, ha tingut la temptació de fer servir aquesta aigua pel consum humà.

El 1885 ja es va proposar elevar l'aigua de la mina amb bombes de vapor des de la boca de la mina fins a dalt de Tarragona. La mina encara no estava acabada del tot i finalment optaren per aparcar el projecte.

El juliol de 1937 l'Ajuntament demana l'aigua de la mina pel consum de la ciutat, ja que el pou del viver tenia les aigües contaminades. Aquest fet comporta uns moments molt difícils per la pagesia. Tenint en compte que aleshores encara hi havia molts pagesos i es collien moltes avellanes i hortalisses. Finalment es va determinar cedir bona part de l'aigua per la població.

Recordo una primera i única reunió que he tingut amb la junta de La Protectora, a l'Ajuntament de Tarragona. El senyor Ixart fou qui va portar la veu cantant en aquesta trobada celebrada a primers de 1950 (si mal no recordo perquè jo era molt jove però són coses que et queden). Els convocats eren els que regaven de la Mina Vella. El senyor Ixart comença dient el molt que els costava el manteniment d'aquesta mina i el poc rendiment que en treien, per tant va proposar regular amb hores de reg les finques que no tenien horaris, segons els pactes verbals quan l'acord era de no fer funcionar les sínies. Es tractaria de posar un horari generós, però horari, a l'efecte de poder alleugerir als regants del Rec Major al moment que s'acaba l'aigua del Francolí.

El senyor Josep Ras (Pep de la Serena) li va contestar, en nom dels regants, que mirarien d'alleugerir el reg en el possible, però res de fixar horaris; el conveni està escripturat i continua vigent, si ens treuen l'aigua de la mina Vella l'agafarem de la nova i no caldran sínies, al mercat existeixen moto bombes per extreure l'aigua que es necessiti.

La reunió s'acaba sense cap acord, ja en parlaran un altre dia.

REC MAJOR

La data de construcció d'aquest aqüeducte és del tot incerta. Hi ha qui diu que foren els romans els constructors, no se sap, però des de sempre l'aigua del Francolí ha alimentat Tarragona. Sobre dates concretes sí que és cert que hi ha documents que evidencien que a l'any 1432 la reina Maria concedia privilegis de salvaguarda reial de les aigües del riu pel Rec Major.

El 1442 el sagristà de la Seu proposa un enginy per impulsar l'aigua del Rec Major a dalt de Tarragona. Documentació del segle XIII parla del Rec dels Molins, se suposa que es refereix al mateix conducte.

El Rec Major neix al començament del terme de Tarragona, es té coneixement de diferents rescloses durant els anys. També recull les aigües sobreres del Rec de la Pedrera del terme de Constantí.

El seu primer tram anava paral·lel al riu Francolí, passant al peu de la muntanya que es coneixia com l'abeurador de la ciutat. A partir d'aquí i seguint les corbes de nivell passa pel darrera de l'església de Sant Pau, per la Plaça Imperial

Tàrraco, continuava amb la sèquia descoberta per l'actual Avinguda de Prat de la Riba, travessava pel que avui és el carrer Mallorca, per davant de la plaça de braus, continuant pel darrere de les cases del carrer Sevilla i sortint a la cruïlla entre els carrers Sevilla, Eivissa, Caputxins i Dr. Zamenhof. A continuació passa pel davant de les 100 Escales i al cap d'uns metres més, aprofitant el desnivell, baixava l'aigua entubada produint la força motriu, per moure algunes indústries situades al voltant de la plaça dels Infants. Possiblement, l'última Indústria moguda per l'aigua del Rec Major fou el molinet de cereals situat a tocar de la Plaça dels Infants. L'aigua sobrant regava algunes parcel·les i després anava a parar al mar.

Tot aquest recorregut urbà el recordo molt bé. A meitats del 1950 Tarragona tenia 35.000 habitants. Si ho comparem amb els 30.000 habitants del 1850, Tarragona només havia augmentat 5.000 habitants en 100 anys.

Tot és història, no fa tants anys. Darrerament Tarragona ha canviat moltíssim, l'urbanisme mogut per la densitat humana ha multiplicat per quatre o cinc la població en pocs anys.

Des de la construcció del pont de l'autopista s'inutilitza l'antiga resclosa del Rec Major.

L'Ajuntament de Tarragona per aprofitar en el possible l'aigua del riu Francolí va construir una resclosa al començament del terme de Tarragona. Aquesta obra permet desviar aigua del Francolí cap a una depuradora situada a Sant Salvador, que permet enviar l'aigua neta per l'ús domèstic de la ciutat. També permet desviar l'aigua necessària cap al Rec Major.

Segons dades de 1889, l'horta del Rec Major constava de 220 jornals, equivalents a 134 hectàrees. Actualment els regants del Rec Major són 10 pagesos, que reguen unes sis hectàrees.

Des que es va construir el nou assut o resclosa, uns 300 metres aigües amunt, es reguen unes 20 parcel·les que correspondrien al Rec Major i que abans es regaven del Rec de la Pedrera que, com s'ha comentat anteriorment, alimentava el Rec Major.

UNS PERSONATGES

Per l'envergadura d'una obra com va ser la construcció de la mina La Protectora no ens podem quedar amb la iniciativa i l'empenta d'una sola persona, segur que foren moltes i molt notables les persones que aportaren els seus esforços per tirar endavant tan important empresa, noms molt coneguts alguns i altres no tant. Fóra injust anomenar-los ja que me'n quedarien molts a fora.

Segons la impressió que ens dóna la diferent documentació consultada trobem una persona que pel seu entusiasme empeny aquesta obra, i la seva

trajectòria personal pot representar aquest grup d'emprenedors que tirà endavant aquesta colossal obra.

Aquesta representació recau en el senyor Plàcid Maria de Montoliu i de Sarriera, persona molt vinculada al territori en política social i econòmica. Nasqué el 18 de novembre de 1828, a la casa Pairal dels Montoliu al carrer de Cavallers de Tarragona. Va heretar del seu pare un extens patrimoni repartit pels termes de Constantí, Figuerola del Camp, Guissona, El Morell, La Pineda, El Pla de Santa Maria, Tarragona, Tartareu i Vilallonga del Camp.

El gener de 1865 va ser anomenat alcalde de Tarragona. Diputat, senador i altres càrrecs. El rei Alfons XII volgué manifestar-li la seva gratitud amb la monarquia i el dia 10 d'abril de 1875 li concedí el títol de marquès de Montoliu.

Si ens atensem a la ideologia del personatge direm que era conservador i catalanista, molt tolerant i liberal.

Morí al Morell, a la casa palau que avui és l'Ajuntament, el dia 29 d'octubre de 1899. Fou enterrat a Tarragona al panteó familiar.

Si el senyor Montoliu fou un dels entusiastes per construir la mina, tenim un altre personatge que uns anys més tard, fou el pal de paller per desenvolupar tot l'organigrama de La Protectora. Aquest personatge que cal distingir va ser el Sr. Josep Ixart i de Moragas.

EPÍLEG

En disposar-me a escriure l'epíleg per donar per tancat aquest article, rellegint tota la història de l'horta de Tarragona, em donava la impressió que havia escrit un tractat sobre la Tarragona romana. No fa tants anys, però mirant en perspectiva t'adones del molt que tot ha canviat.

Hem començat a principis del 1800 recopilant les obres que vés a saber quan es varen fer. Tarragona tenia 30.000 habitants i després de cent anys només havia augmentat 5.000 habitants.

Una horta que, des de començaments del segle XX donava gust de veure, tota plantada d'avellaners i hortalisses, amb molts pagesos treballant-la i que no perdia una gota d'aigua, de cop i volta tot canvia.

La crisi de l'aigua, la zeuzera pirina (cuc barrinador que forada les branques dels avellaners fins matar-los), el baix preu de les avellanes, la creació de molts llocs de treball a la indústria i l'afany de comprar terres per part dels bancs i grups especulatiu, pagant milions de pessetes per les terres de l'horta semblava que tot s'havia d'urbanitzar.

Es van vendre moltes finques, moltíssimes. L'horta va quedar desmanegada i el poc que va quedar es va plantar d'oliveres. És cert que entre el polígon, les indústries i l'obra pública es va utilitzar molt de terreny, però encara en quedava molt per edificar, i en un primer moment quedà tot abandonat. Aviat aquests

Centre de distribució de la mina de la Protectora i la mina de la Ferrerota.

terrenys van ser ocupats per parcel·listes, que posen tanques i fan barraques per tot arreu, com que la propietat no ha dit res, ells van fent.

Els pocs pagesos que queden es queixen que aquests parcel·listes agafen l'aigua quan passa pel seu davant, no entenen de raons, de si està partida o no, tot és un campí qui pugui sense ordre.

Hem fet esment que l'any 1977 l'Ajuntament demana l'aigua de la mina per a consum domèstic de la ciutat i a canvi ofereix els serveis de l'empresa municipal d'aigües de Tarragona S.A., EMATSA, perquè es faci càrrec del servei de manteniment de regs i mines. Tenint en compte que la mina de la Ferrerota ja és propietat de l'Ajuntament suposo que la mina La Protectora també deu tenir un bon lligam amb l'Ajuntament.

Els pactes de 1977 continuen vigents i ben mirat afavoreixen les dues parts ja que els pagesos no paguen cap quota. Moltes de les promeses ja s'han complert, però altres encara esperen. Tot arribarà.

El mes de març del 2018 EMATSA presenta un programa de manteniment de les mines de la Ferrerota i de La Protectora, a complir en cinc anys. Consistirà en fer un recorregut per l'interior de les mines, prenent mides, marcant els pous d'accés, fent fotos i plànols amb els punts i mides on hi ha la tosca o arrels i si cal fer alguna actuació de retirada d'aquests materials que es puguin treure a mà. En total un informe de les mines visitades.

El programa és el següent:

A l'any 1: del pou 25 al pou 13

A l'any 2: del pou 10 al pou 13

A l'any 3: del pou 13 al pou 8E

A l'any 4: del pou 8E al pou 4

A l'any 5: del pou 4 al pou 1

EMATSA té el control de les dues mines i l'assut del Rec Major, fent les distribucions de l'aigua segons la demanda des del centre recollidor instal·lat a la vora del riu, a l'altura de la boca de la mina La Protectora.

Des d'allí es distribueix l'aigua als regants que encara queden a l'Horta, a les empreses del polígon Riu Clar, Rec Major i a dalt de Tarragona de forma directa o mitjançant les instal·lacions de l'assut i de la depuradora de Sant Salvador fins al dipòsit de l'Oliva.

Tarragona al llarg de la seva història mai havia estat tan ben servida d'aigua. La mina de l'Arquebisbe, les mines de l'Horta, l'assut del Francolí, l'aigua de l'Ebre i una colla de pous que amb el temps s'han regenerat, entre ells el del senyor Solé Bas al terme de Constantí.

Per tancar aquesta història, em permeto fer unes petites reflexions, com és el fet de fer cas d'un bon consell que et pot donar una persona més capacitada intel·lectualment i amb més visió de futur. Aquest va ser el cas dels meus besavis escoltant el consell de Mossèn Pau que va fer obrir els ulls a ells i a altres veïns, que van poder aprofitar per demanar aigua de reg.

El pou on s'acopla la mina de la Ferrerota amb la mina de la Protectora.

A ran de la decisió d'aquests quatre pagesos d'exigir un pou obert per treure l'aigua per regar la finca, els promotors de la mina van modificar sobre la marxa el projecte inicial i ja ningú més va poder fer aquesta demanda.

No és nostàlgia d'un temps passat sinó deixar constància per les properes generacions d'una història que explica una persona que la visqué de ben a prop.

BIBLIOGRAFIA

Segura Roca, Josep. *Petita història de la mina de la Protectora: 1862-2002*. Tarragona (text mecanografiat).

Publicacions EMATSA. *Agua potables de Tarragona*.

Espai el Temps. Servei d'Arxiu i Documentació Municipal de Tarragona.

Convenio

entre Teresa Gasull con^{te} de Fox Soler y
el Sr. D. Pablo Gualda Don. a una parte
y la Sociedad "La Protectora" de otra sobre
paso de una mina de carbón y para aprovechamiento
de aguas, por una finca de pertenencia de aquella

Núm. 158

J.º Copia
D. Pablo Gualda

Attesto
Mariano Albifana
Notario con residencia

en
Constantí
En 20 de Mayo de 1877

Coberta, primera pàgina, última i minuta de l'escriptura notarial del conveni entre Teresa Gasull i la Societat La Protectora per al pas d'una mina d'aigua i l'aprofitament de les aigües d'una finca propietat de la primera. Signada a Constantí, el 20 de maig de 1877. Notaria de D. Mariano Albifana.

to diez y nueve = ciento veinte, ciento diez y ocho
 y ciento ochenta y ocho. = José Solís = Pablo
 Gavaldá Pri = José Ceballos = José Antonia
 1. Testigo = Pablo Vallés y Vidal Testigo = Sig. no =
 = Mariano F. Sillero

En la primera copia, segunda en el protocolo, escrita en
 esta bre pliego de selle octavo el primero y undécimo los otros
 de numero treinta y tres mil, noventa y tres, tres millones setenta
 cinco, cincuenta y dos mil trescientos ochenta y cinco y quinientos,
 concuerda con el original que bajo numero cincuenta y ocho.
 En el protocolo concierte a que me remite D. J. P. para
 que conste, a instancia del Sr. D. Pablo Gavaldá Pri la
 forma en la aprobada calidad de primera, y la firmo en Con-
 stancia a bordo de guerra año del mil

Yo satisficé D. José Ceballos
 representante de la Sociedad "La Con-
 tadora" por el impuesto sobre
 derechos reales y trans.
 Misión recibida de D. Mariano F. Sillero

94 centimos, según este de pago de número 185 del tablero
 de cargo, expedido por el Jefe de la oficina económica
 de esta provincia. Caragoma 29 Agosto de 1877.

El Jefe
 Juan Annada

M. S. P. Sillero

Cuenta de lo que acredita el c.º Sr. Notario del
 P.º D. Pablo Gavallin P.º, por los conceptos siguientes:

Por un documento privado. Honorarij en d.º 11"	33 1/2
Por una cédula p.º en papel p.º. Honorarij en d.º 11"	33 1/2
Códice. Honorarij y un pliego sellos 11"	33 1/2
<u>Descripción de libros de la casa Plana</u>	
Honorarij de original y copia	48 1/2
Por tres pliegos sellos 11"	9 1/2
Derchos del Registro de la Propiedad	66 1/2
<u>Copia de la escritura de la "Protección"</u>	
Honorarij	26 1/2
Por un pliego sellos 8.º y 10.º 11"	21 1/2
<u>Total 4.º = 269 1/2</u>	

Compañía, 11 de Mayo 1877

Recibo

(Firma manuscrita)

207
 96
 85 1/2